

Barbara Skałbana, Wiktor Pietruk

Działania poradni psychologiczno - pedagogicznej w zakresie poradnictwa zawodowego - analiza badań własnych

Scientific Bulletin of Chełm - Section of Pedagogy nr 1, 127-138

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Scientific Bulletin of Chełm
Section of Pedagogy
No. 1/2017

**DZIAŁANIA PORADNI PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNEJ
W ZAKRESIE PORADNICTWA ZAWODOWEGO – ANALIZA BADAŃ
WŁASNYCH**

**ACTIONS IN THE PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL ADVISORY
CLINIC IN THE RANGE OF CAREER COUNSELING - AN ANALYSIS
OF OWN RESEARCH**

BARBARA SKAŁBANIA

*Janusz Korczak Pedagogical University in Warsaw,
ul. Pandy, 13 02-202 Warszawa, Poland;
e-mail: skalbania@op.pl*

WIKTOR PIETRUK

*Psychological and Pedagogical Counselling Centre in Grodków,
ul. Kasztanowa 3, 49-200 Grodków, Poland;
e-mail: pppgrodkow@op.pl*

ABSTRACT: *The article presents the research results of activities of the Psychological-Pedagogical Counseling Clinic in the range of gymnasium students. Their results show that the educational and training counseling is an important part of the work of specialists and also the subject of the high school students interest, who themselves more often are looking for forms of assistance and support. Young people eagerly participate in various forms of help, aimed at defining their educational and professional preferences, an identification of capabilities as well as the help in studying. Students also are reporting their needs at the support center, but their evaluation of the clinic actions is diverse.*

KEY WORDS: *assistent, suport, work, students, counseling*

Wprowadzenie

Wiek XXI – jako czasy dużego ryzyka i niepewności – jest okresem wzmożonego zapotrzebowania na pomoc i doradztwo w różnych dziedzinach życia. Jak zauważa M. Piekarski, „szczególnie chętnie z pomocy doradczej korzysta młodzież (...)” (Piekarski, 2010, p. 77), stąd potrzeba organizowania profesjonalnej pomocy ukierunkowanej na pomaganie w ich wyborach życiowych i edukacyjnych. Instytucjonalne formy pomocy istnieją obok form pomocy mniej profesjonalnej, świadczonej przez osoby najbliższe: rodzinę, przyjaciół, znajomych. Jedną z instytucji pomocowych wspomagających system oświatowy jest poradnia jako najstarsza instytucjonalna forma poradnictwa zawodowego (Kowalczyk, 2005, p. 165).

Poradnie zawodowe, psychologiczne, społeczno-wychowawcze, wychowawczo-zawodowe czy psychologiczno-pedagogiczne ukierunkowane były i nadal są na niesienie pomocy dzieciom i młodzieży, rodzicom i nauczycielom w różnym zakresie i zróżnicowanych formach działań (diagnoza, terapia, profilaktyka).

Poradnia psychologiczno-pedagogiczna, która w nowej strukturze i nazwie istnieje od 1993 roku¹ stanowi ważny element oświatowego systemu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, który ukierunkowany jest na wspomaganie procesu edukacji i wychowania dzieci i młodzieży. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w *sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych* (Dz. U. 2013, poz. 199), jednym z wielu zadań tej placówki jest pomoc dzieciom i młodzieży w wyborze kierunku kształcenia i zawodu, planowanie kształcenia i kariery zawodowej oraz wspieranie nauczycieli przedszkoli, szkół i placówek w planowaniu i realizacji zadań z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego. Poradnie zobowiązane są do wspierania uczniów metodami aktywnymi, w dokonywaniu wyboru kierunku dalszego kształcenia, zawodu i planowania kariery zawodowej oraz udzielania informacji w tym zakresie. Pomagają one również nauczycielom w organizowaniu wewnątrzszkolnego systemu doradztwa oraz zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu przez uczniów. Poradnia wspomaga też rodziców

¹ Do roku 1993 funkcjonowały poradnie wychowawczo-zawodowe, które zajmowały się kwestiami wychowania i przygotowania zawodowego dzieci i młodzieży, obecnie są to poradnie psychologiczno-pedagogiczne .

w diagnozowaniu i rozwijaniu możliwości, identyfikowaniu zdolności oraz mocnych stron rozwoju dzieci i młodzieży. Pomoc instytucjonalna kieruje się określonymi zasadami, przyjętymi procedurami, które powodują, iż „pomaganie przestaje być bowiem zachowaniem jedynie ekspresyjnym, podyktowanym *odruchem serca*, a staje się działalnością zawodową, czyli szeregiem czynności podlegających tym wszystkim prawom, jakim podlegają inne rodzaje zawodowej działalności” (Kotas, 2008, p. 59).

Tematyka poradnictwa edukacyjno-zawodowego była i jest ciągle podejmowana w bogatej literaturze psychologicznej i pedagogicznej (Baraniak, 2007, 2008; Druczak, Minta, 2013; Kowalczyk, 2005; Kukła, 2011; Lelińska, 2005; Łukaszewicz, 2008; Parzonko, 2005; Paszkowska-Rogacz, 2003; Rachalska, 1996; Wojtasik, 2005; Wołk, 2006, 2007; Skałbania, 2009).

Założenia badań własnych

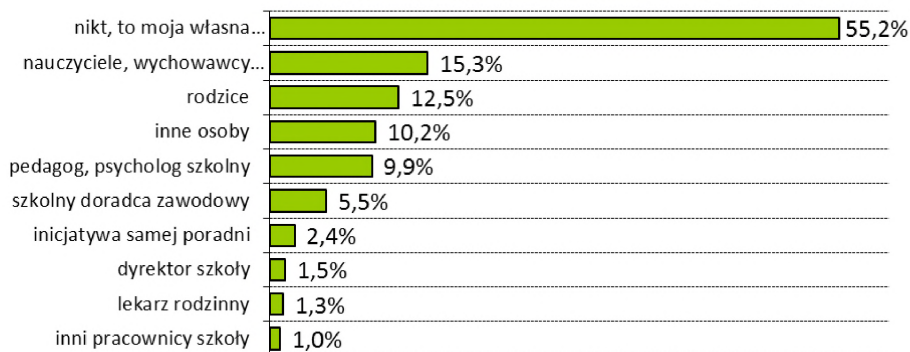
Przedmiotem badań własnych są działania pomocowe w obszarze edukacyjno-zawodowym świadczone przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne wobec uczniów gimnazjum i ich rodziców. Celem badań jest ich ocena z perspektywy gimnazjalistów oraz analiza związku między oceną a płcią, wiekiem i miejscem zamieszkania respondentów. Grupę badawczą stanowią uczniowie gimnazjum (1057 osób) z trzech województw: opolskiego, dolnośląskiego i zachodniopomorskiego. Wszyscy badani są uczniami klas trzecich gimnazjum, przy czym ich struktura wiekowa jest zróżnicowana: 171 badanych jest w wieku 15 lat (rozpoczęli naukę szkolną wcześniej), 805 uczniów jest w wieku 16 lat i 71 uczniów to osoby drugoroczne z trudnościami w uczeniu się. Są to badania sondażowe z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza ankiety. Prezentowany w artykule materiał empiryczny jest fragmentem szerszych badań tematycznych skupionych wokół głównego problemu badawczego: *Jak gimnazjaliści oceniają działania pomocowe poradni psychologiczno-pedagogicznej w zakresie doradztwa edukacyjno-zawodowego?* W grupie problemów szczegółowych znalazły się następujące pytania:

1. Kto zachęca młodych ludzi do korzystania z usług poradni psychologiczno-pedagogicznej?

2. Z jakimi problemami gimnazjaliści zgłaszają się najczęściej do specjalistów poradni?
3. Z jakich form pomocy, oferowanych przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną, badani uczniowie korzystają najczęściej?
4. Jak badani gimnazjaliści oceniają formy pomocy w zakresie doradztwa edukacyjno-zawodowego?

Analiza wyników badań własnych

Jak wynika z analizy wypowiedzi respondentów, ponad połowa uczniów gimnazjum (55,2%) zgłasza się do poradni psychologiczno-pedagogicznej z własnej inicjatywy. Mając na uwadze fakt, że gimnazjaliści są niepełnoletni, kontakt z psychologiem, pedagogiem lub doradcą zawodowym w poradni wymaga pisemnej zgody rodzica lub prawnego opiekuna. Na drugim miejscu, jako osoby kierujące ucznia do poradni, znaleźli się nauczyciele i wychowawcy klas (15,3%), na trzecim miejscu byli to rodzice (12,5%). Specjalista szkolny (psycholog lub pedagog) w rankingu zajął miejsce piąte (9,9% udzielonych odpowiedzi), a doradca zawodowy plasuje się na szóstym miejscu. Szczegółowe odpowiedzi ilustruje wykres.

Wykres 1 Osoba zachęcająca gimnazjalistę do wizyty w poradni psychologiczno-pedagogicznej

Źródło. Badania własne

Uzyskane wyniki nieco zaskakują a jednocześnie wskazują na potrzeby młodych ludzi dotyczące samodzielnego poszukiwania pomocy i wsparcia, ale też pokazują udział innych osób w zachęcaniu ich do konsultacji ze specjalistą poradni psychologiczno-pedagogicznej. Zastosowanie testu chi-kwadrat nie

wykazało istotnych związków między zmiennymi: *pleć, miejsce zamieszkania oraz wiek* badanych gimnazjalistów.

Poradnictwo edukacyjno-zawodowe jest elementem szerokich oddziaływań specjalistycznych, które zawierają się w bogatej ofercie pomocowej poradni adresowanej do różnych grup uczniów. Należą do nich między innymi: pomoc uczniom z trudnościami w nauce, w tym o charakterze dysleksji rozwojowej, formy terapii psychologicznej dla uczniów z problemami emocjonalnymi czy rodzinnymi, formy terapii osób z zaburzeniami zachowania, niedostosowanych społecznie, niepełnosprawnych, uzdolnionych czy działania związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu. *Jakie były zatem powody badanych gimnazjalistów związane z ich wizytą w poradni psychologiczno-pedagogicznej?*

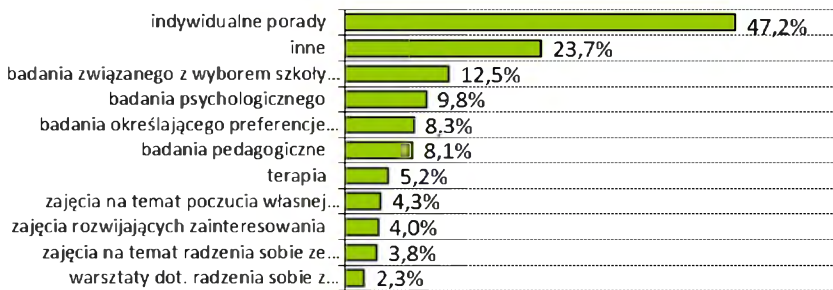
Badani gimnazjaliści najczęściej zgłaszali się do poradni z problemami związanymi z wyborem kierunku kształcenia i zawodu (17,2%), problemem dysleksji i dysortografii (11,7%), ogólnymi trudnościami w nauce (11,2%), problemami osobistymi (10,6%) oraz zachowaniem i problemami rodzinnymi (8,6%). Jednak najliczniejszą grupę stanowili respondenci, którzy zazaczyli odpowiedź *inne problemy* (27,2%). W tej kategorii znalazły się: problemy adaptacyjne, uzależnienia, problemy z zachowaniem, własną samooceną.

Tabela 1. Płeć i zamieszkanie badanych a problemy z jakimi zgłaszają się do poradni psychologiczno-pedagogicznej

Źródło. Badania własne

Kod	Formy	Płeć		Zamieszkanie	
		uczennica	uczeń	miasto	wieś
A	trudnościami w nauce	10,9%	11,4%	9,8%	13,6%
B	dysleksji, dysortografii	8,8%	15,1%	11,0%	13,0%
C	osobistymi	12,9%	8,0%	10,8%	10,2%
D	rodzinnymi	4,3%	2,4%	3,3%	3,6%
E	z zachowaniem	4,1%	6,4%	5,1%	5,4%
F	z wyborem kierunku kształcenia i zawodu	19,1%	15,3%	18,0%	16,1%
G	z innymi	28,1%	26,3%	27,4%	27,1%

Przedstawione wyniki badań poszerzono o interpretację statystyczną chi-kwadrat. Otrzymana wartość empiryczna testu chi-kwadrat dla zmiennej *miejsce zamieszkania* i *płeć* jest mniejsza od wartości krytycznej ($p = 0,05$) a więc możemy przyjąć brak związku pomiędzy zmiennymi badanymi. Dla zmiennej *wiek* – wartości empiryczne przewyższają wartości krytyczne, dlatego możemy przyjąć hipotezę o zależności między zmiennymi. Dane statystyczne testu chi-kwadrat potwierdzają, że czynnikiem różnicującym, w przypadku określenia problemów z jakimi zgłaszają się uczniowie do poradni psychiczno-pedagogicznej, jest wiek gimnazjalistów. Gimnazjaliści starsi częściej potrzebują pomocy i wsparcia w obszarze nauki, natomiast uczniowie młodszy potrzebują porady zawodowej, pomocy w identyfikowaniu ich zdolności czy zainteresowań.

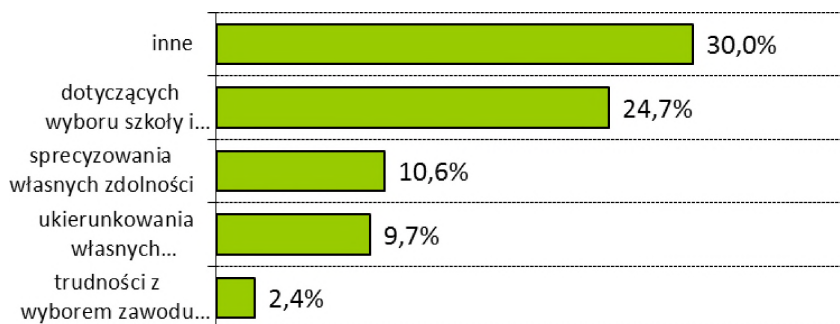
Wykres 2 Formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej z jakich korzystali badani gimnazjaliści

Badani gimnazjaliści korzystali z następujących form pomocy psychologiczno-pedagogicznej: indywidualne porady (47,2%), badania związane z wyborem szkoły i zawodu (12,5%), badania psychologiczne (9,8%), badania pedagogiczne (8,1%), terapia specjalistyczna (5,2%), zajęcia kształtujące poczucie własnej wartości (4,3%), zajęcia rozwijające zainteresowania (4,0%), zajęcia radzenia sobie ze stresem (3,8%), warsztaty radzenia sobie z sytuacjami trudnymi (2,3%).

Otrzymane wartości empiryczne testu chi-kwadrat dla zmiennych *płeć* i *miejsce zamieszkania* badanych są (zdecydowanie) mniejsze od wartości krytycznych ($p = 0,05$) a więc możemy przyjąć hipotezy zerowe wskazujące o braku związku pomiędzy zmiennymi. Zmienna *wiek* nieznacznie różnicuje odpowiedzi w kolejnych wariantach (15/16 lat – 0,984; 16/17 lat – 0,956, istotne z $p < 0,05$).

Tabela 2. Korzystanie z pomocy psychologiczno-pedagogicznej a płeć i zamieszkanie badanych (%)

Kod	Formy	Płeć		Zamieszkanie	
		uczennica	uczeń	miasto	wieś
A	indywidualne porady	46,7%	47,8%	46,9%	47,8%
B	terapia	5,7%	4,6%	4,7%	6,1%
C	badania psychologiczne	11,1%	8,4%	10,1%	9,5%
D	badania pedagogiczne	8,2%	8,0%	7,1%	10,0%
E	badania związane z wyborem szkoły i zawodu	14,5%	10,2%	12,8%	12,0%
F	badania określające preferencje zawodowe	9,5%	7,0%	9,3%	6,6%
G	zajęcia rozwijających zainteresowania	4,8%	3,0%	4,4%	3,3%
H	warsztaty dot. radzenia sobie z trudnymi sytuacjami	2,3%	2,2%	2,7%	1,5%
I	zajęcia na temat poczucia własnej wartości	5,5%	2,8%	4,5%	3,8%
J	zajęcia na temat radzenia sobie ze stresem	4,5%	3,0%	4,4%	2,8%
K	inne	23,1%	24,3%	23,6%	23,8%

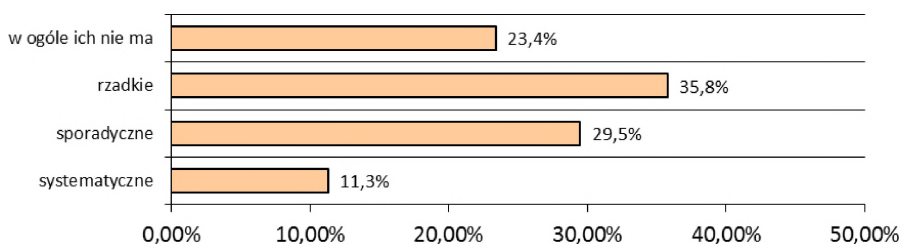
Wykres 3 Zapotrzebowanie gimnazjalistów na formy pomocy edukacyjno-zawodowej

Poza odpowiedzią inne (30%), młodzież gimnazjalna najczęściej oczekuje pomocy związanej z wyborem szkoły i zawodu (24,7%), określeniem, sprecyzowaniem swoich zdolności (10,6%), ukierunkowaniem własnych zainteresowań (9,7%). Najmniej respondentów (2,4%) oczekuje pomocy specjalistów w obszarze ukierunkowania zawodowego z uwagi na własne ograniczenia zdrowotne. Jednak wizyty w poradni nie są systematyczne (tak wskazało 78,8%) badanych). Płeć i miejsce zamieszkania nieznacznie tylko różnicują wybory respondentów. Istnieje korelacja między zmienną zależną a niezależną (wiekiem badanych), gdzie wiek jest czynnikiem różnicującym systematyczność wizyt w poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Kolejne pytanie, to: *Jak badani gimnazjaliści oceniają skuteczność pomocy udzielanej przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną?* Tylko 28% badanych uczniów wysoko oceniło skuteczność pomocy specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznej twierdząc, iż byli oni pomocni i skuteczni w rozwiązaniu jego problemów, aż 38 % negatywnie oceniło skuteczność działań pomocowych tej instytucji, 34% badanych nie wyraziło sprecyzowanej opinii w przedmiotowej sprawie.

Jednym z zadań poradni w ramach poradnictwa zawodowego jest prowadzenie zajęć grupowych, zarówno na terenie poradni jak i w placówkach oświatowych objętych jej opieką (w gimnazjach). Co piąty badany gimnazjalista deklaruje, iż w jego szkole poradnia psychologiczno-pedagogiczna nie organizowała zajęć zawodoznawczych dla uczniów. Współpraca poradni psychologiczno - pedagogicznej ze szkołami, polegająca m.in. na organizowaniu zajęć warsztatowych w gimnazjach ma za zadanie doprowadzić młodego człowieka do poznania siebie i ścieżek realizacji podjętych decyzji zawodowych, pozwala kształtować u młodzieży aktywną postawę wobec swojego życia zawodowego. Należy nadmienić, że prekursorką tego typu zajęć jest I. Woroniecka, a także E. Jańczak-Obst, J. Pietrzyk (Drabik-Podgórna, 2005, p. 112). Wyniki badań poszerzono o interpretację statystyczną. Wartość empiryczna w teście chi-kwadrat dla zmiennej *pleć* wskazuje brak związku pomiędzy badanymi zmiennymi. Natomiast dla zmiennych *miejsce zamieszkania* i *wiek* wartości empiryczne pozwalają na przyjęcie hipotezy o zależności obu badanych zmiennych. Z powyższych danych wynika, że czynnikiem decydującym o organizowaniu przez poradnię na terenie szkoły zajęć na temat wyboru szkoły

i zawodu jest miejsce zamieszkania gimnazjalistów. Uczniowie mieszkający w mieście (60,5%) częściej, niż uczniowie mieszkający na wsi (52,3%) deklarowali, że poradnia psychologiczno-pedagogiczna organizuje w ich szkole zajęcia na temat wyboru szkoły i zawodu. Ich częstość organizowania prezentuje wykres.

Wykres 4 Częstość organizowania w szkołach zajęć związanych z wyborem szkoły i zawodu (%)

Uzyskane wyniki pozwalają stwierdzić, że zajęcia organizowane w szkołach a związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu należą do rzadkości (35,8%), są sporadycznie organizowane (29,5%) lub w ogóle ich nie ma (23,4%).

Mimo złożonych deklaracji, uczniowie gimnazjum przyznali, iż w ich szkołach organizowane są różne spotkania tematyczne, wśród których najczęściej dominuje problematyka związana z wyborem szkoły i zawodu (47,%), następnie dotyczących przemocy i agresji (37,7%), uzależnieniem (35,8%). Gimnazjaliści wymieniali też spotkania, których celem jest umiejętne radzenie sobie ze stresem (13,4%), radzenie sobie z w sytuacji trudnej (13,2%), motywacją do nauki (8,9%), co ma związek z procesem przygotowania zawodowego. Zmienne w niewielki sposób (kolejny raz) różnicują wskazania respondentów. Otrzymane wartości empiryczne testu chi-kwadrat dla zmiennych *pleć, miejsce zamieszkania i wiek* są mniejsze od wartości krytycznych ($p=0,05$) a więc możemy przyjąć hipotezy zerowe wskazujące o braku związku pomiędzy zmiennymi.

Z analizy materiału empirycznego wynika, iż współpraca poradni psychologiczno-pedagogicznej ze szkołami w zakresie organizowania pogadanek, zajęć warsztatowych dla młodzieży gimnazjalnej nie należy do częstych (średnio wsparcie otrzymuje 821 uczniów rocznie, co stanowi 6,5% dzieci znajdujących się w rejonie działania poradni) (Dzielnicka, 2008, p.13). Wynika to głównie z małej liczby tego typu placówek specjalistycznych, jak również niewystarczającej liczby zatrudnionych w nich specjalistów (psychologów, pedagogów, logopedów,

doradców zawodowych, rehabilitantów) oraz szerokiego zakresu działań (diagnoza, terapia, profilaktyka). Należałoby zwiększyć liczbę poradni specjalistycznych, w tym poradni specjalizujących się w poradnictwie edukacyjno-zawodowym dla młodzieży, dążyć do poprawy ich warunków lokalowych, zatrudnić w każdej poradni doradcę zawodowego, bez obciążenia go innymi zadaniami statutowymi (Lelińska, 1999, p. 44-45).

Wnioski i rekomendacje

1. Młodzież gimnazjalna dostrzega działania poradni psychologiczno-pedagogicznej i odczuwa potrzebę skorzystania z jej usług w zakresie pomocy edukacyjno-zawodowej (wybór szkoły i zawodu, trudności z nauką). Osobami zachęcającymi do wizyty w poradni są też nauczyciele, wychowawcy, rodzice, psycholog lub pedagog szkolny.
2. Powody dla których gimnazjaliści zgłaszają się do specjalistów poradni są zróżnicowane przy czym najczęściej są to problemy adaptacyjne, uzależnienia, problemy emocjonalne. Pomoc w wyborze szkoły i zawodu plasuje się na miejscu drugim. Istnieje jednak związek między powodem zgłaszania się po pomoc a wiekiem badanych. Gimnazjaliści w wieku 17 lat częściej potrzebują pomocy i wsparcia w obszarze nauki, 16-latkowie potrzebują częściej porady zawodowej, specjalistycznej pomocy w identyfikowaniu ich zdolności czy zainteresowań.
3. Gimnazjaliści najczęściej korzystali z porad indywidualnych, badań związanych z wyborem szkoły i zawodu, określaniem preferencji zawodowych. Takie też działania znalazły się na drugim miejscu w grupie oczekiwań badanych wobec poradni psychologiczno-pedagogicznej.
4. Tylko 28% badanych gimnazjalistów pozytywnie ocenia skuteczność działań poradni psychologiczno-pedagogicznej w zakresie rozwiązywania ich problemów, aż 38 % negatywnie ocenia działania pomocowe podejmowane przez specjalistów poradni. Gimnazjaliści ze środowisk wiejskich deklarują gorszy dostęp do spotkań, zajęć zawodoznawczych organizowanych przez pracowników poradni na terenie ich szkoły, aniżeli ich rówieśnicy ze środowiska miejskiego. Miejsce zamieszkania jest tu ważnym czynnikiem różnicującym wybory dokonywane przez respondentów obu środowisk.

BIBLIOGRAPHY:

- Drabik-Podgórna, V. (2005). Innovative education in professional advisory. French solution apply. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Druczak, K., Minta, J. (2013). Professional advisory in junior high school. Teacher guides. Warszawa: Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej.
- Dzielnicka, E. (2008). Career service that doesn't advice. *Doradca Zawodowy*, 2 (5).
- Kotas, M. (2008). Professional advisors' techniques in public institutions and commercial companies. In: E. Siarkiewicz, B. Wojtasik (ed.), *Be an advisor: experiences and afterthoughts*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Kowalczyk, D. (2005). Psychological and pedagogical counseling. In: J. Brągiel, S. Badora (ed.), *Forms of care, education and support in the reformed social assistance system* (ss. 164 - 177). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Kowalczyk, J. (2005). Professional advisor at school. In: A. Krajna, L. Ryk, K. Sujak-Lesz (ed.), *Profession-knowing and quality education at school*. Wrocław: MarMar Centrum Edukacji Nauczycielskiej Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kukła, D. (2011). School advisor needed? - the case of instance students' professional future. *Doradca Zawodowy*, 3 (16).
- Lelińska, K. (1999). Premises and directions of advisory development. *Problemy Poradnictwa*, 2 (11).
- Lelińska, K. (2005). Uptake and professional advisory in new education systems. In: H. Bednarczyk, J. Figurski, M. Żurek (ed.), *Work Pedagogics, Professional Advisory*, Warszawa-Radom: ITE.
- Łukaszewicz, A. (2008). In-school advisory system. How to prepare youth to enter a Polish job market. In: M. Kotarba, M. Łuczak (ed.), *ABC vocational guidance at school*. Warszawa: KOWEZIU.
- Parzonko, M. (2005). In-school professional advisory system in high school. In: H. Bednarczyk, J. Figurski, M. Żurek (ed.), *Work Pedagogics, Professional Advisory*, Warszawa - Radom: ITE.
- Paszowska-Rogacz, A. (2003). Psychological background of professional choices. Review of theoretical concepts. Warszawa: Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej.
- Piekarski, M. (2010). Professional counselor in shaping the life plans of junior high school students. In: Z. Kramek, T. Jaszczyk, E. Kozieł (ed.), *Pedagogy*

- work - study with the future (p. 77- 83). Warszawa-Radom: OBE WSP ZNP.
- Rachalska, W. (1996). New tasks of professional advisory vs. challenges of today. *Pedagogika Pracy*, 28.
- Skałbana, B. (2009). *Pedagogics of work*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Wojtasik, B. (2005). Dilemma and uncertainty of a Polish advisor in modern world. In: H. Bednarczyk, J. Figurski, M. Żurek (ed.), *Work Pedagogics, Professional Advisory*, Warszawa-Radom: ITE.
- Wołk, Z. (2007). *Comprehensive career counseling*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Wołk, Z. (2006). *Professional advisory in youth education*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.